

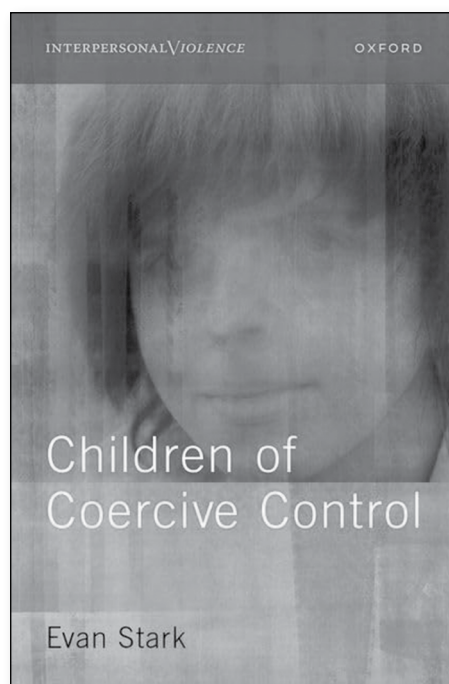
Evan Stark (2023)

Children of coercive control

Oxford, Oxford University Press, zbirka Interpersonal Violence, 392 strani
ISBN 978-019-7587-09-6

Otroci in prisilni nadzor je zadnja knjiga Evana Starka (1943–2024), pred kratkim umrlega sociologa, forenzičnega socialnega delavca in nagrajenega avtorja, ki se je proslavil z inovativnim raziskovanjem pravnih, političnih, socialnih in zdravstvenih razsežnosti nasilja v obliki prisilnega nadzora (angl. *coercive control*). Knjiga je pomemben prispevek za socialno delo in prikaže pogled, ki bo gotovo razširil prevladujočo perspektivo na področju varstva otrok in družine ter zaščite otrok. Stark, sicer ustanovitelj ene od prvih varnih hiš v ZDA, je bil v strokovni in znanstveni javnosti najbolj znan po svoji večkrat nagrajeni knjigi iz leta 2007 *Prisilni nadzor: ujetost žensk v osebem življenju* (*Coercive control: the entrapment of women in personal life*).

V njej je predstavil prisilni nadzor kot specifično obliko nasilja v družini, ki v sistemu pomoči žrtvam/preživelim pogosto ostaja spregledana. Avtor podrobno pokaže številne subtilne strategije oz. taktike prisilnega nadzora, ki jih povzročitelji poleg fizičnega nasilja (včasih pa tudi brez njega) uporabljajo za prisilno nadzorovanje žrtev. V večini primerov gre za nasilje nad ženskami: psihološko nasilje; nadzor nad časom, prostorom in gibanjem žrtve, tudi mikroupravljanje vsakdanjega življenja žrtve, njenih rutin, izbir, videza in vedenj; spolno nasilje nad žrtvijo; ekonomsko nasilje; izolacijo žrtve od virov podpore (družine, prijateljev, sodelavcev) z ustvarjanjem ovir do podpore; zlorabo, utemeljeno na veri in duhovnosti; manipuliranje in negovanje zavezništev z drugimi osebami, da bi povzročitelj pridobil zaveznike,

Mojca Šeme
0000-0002-8613-6966

s pomočjo katerih marginalizira in podredi žrtev (povzročitelji ustvarjajo lažne zgodbe, v katerih se prikazujejo v pozitivni, žrtve pa v negativni luči); izkoriščanje sistemov, institucij in storitev za namen manipulacije, groženj, diskreditiranja, škodovanja žrtvi; siljenje žrtve v kriminalne aktivnosti (npr. prostitucijo); grožnje žrtvi s fizičnim nasiljem oziroma ubojem (grožnjo včasih tudi uresničijo, v tem kontekstu govorimo o intimno-partnerskih umorih).

Stark je v knjigi *Prisilni nadzor: ujetost žensk v osebnem življenju* jasno pokazal, da moramo v današnjem času nujno preseči po njegovem mnenju zastarel model razmišljanja o »nasilju v družini«. Ta model se osredotoča predvsem na posamezne incidente ali epizode telesnega nasilja, spregleda pa številne druge – pogosto subtilne in zunanemu očesu prikrite strategije zlorabljanja in prisilnega nadzora. Opozoril je, da zaradi zastarelega pogleda na nasilje v družini ženske, žrtve prisilnega nadzora, v sistemu socialne varnosti (predolgo) ostajajo brez ustrezne pomoči, ali pa jih sistem celo kaznuje z odvzemom otroka. V knjigi je poudaril pomen prehoda k novemu modelu razumevanja nasilja v družini, takega, ki prepozna in kriminalizira taktike in strategije prisilnega nadzora kot obliko nasilja v družini. Šele nov model po njegovem omogoča prepoznanje vseh razsežnosti in posledic takšne zlorabe ter omogoča bolj pravočasno in ustrežnejšo pomoč žrtvam, z manjšo verjetnostjo dodatne viktimizacije žrtev v sistemu zaščite.

Stark je v knjigi *Otroci in prisilni nadzor* nadgradil svoje prejšnje delo tako, da je prikazal vpliv prisilnega nadzora na življenje otrok, ki so priče prisilnemu nadzoru nad materjo ali pa ga je povzročitelj (oče, novi ali nekdanji partner matere) izvajal nad njimi. V knjigi Stark predlaga nov delovni model oz. pristop za delo z otroki, ki so neposredno ali posredno (kot pričevalci) žrtve prisilnega nadzora. Za socialno delo na področjih nasilja v družini in zaščite otrok je izjemno pomembna Starkova ugotovitev, da je prisilni nadzor najpogostejši razlog za zlorabo otrok in tudi umore otrok zunaj konteksta vojn (tudi za namerne poškodbe otrok; smrti otrok, ki niso bile nesreče; spolne zlorabe otrok ter izkoriščanje, izolacijo, očrnitev in podreditev otrok).

Stark v knjigi prikaže, da prisilni nadzor nad otrokom pogosto poteka v tandemu s prisilnim nadzorom nad žensko, materjo otroka. Zloraba otrok je torej v primerih prisilnega nadzora velikokrat »postranska škoda« zlorabe mater. Otroci so v primerih prisilnega nadzora pogosto zlorabljeni kot »orožje« za prisilni nadzor nad otrokovo materjo, kot orožje za ustrahovanje, izsiljevanje in izoliranje matere ter izvajanje nadzora nad materjo – z namenom nadaljnjega ujetja (angl. *entrapment*) in izkoriščanja otrokove matere. Stark je takšno zlorabo otroka pojmoval oblika sekundarne viktimizacije otroka.

V knjigi so prikazani tudi primeri, ko zlorabljene matere škodujejo svojim otrokom. Stark pokaže, da je v ozadju takih ravnanj največkrat predhodna dolgotrajna povzročiteljeva zloraba ženske na način prisilnega nadzora; ta z zlorabo žensko zlomi oz. povzroči, kar Stark poimenuje »patriarhalno materinstvo« (popolna podreditev ženske/matere povzročitelju nasilja, tudi ko gre za dobro otroka). Zlorabljene matere otroku v takih kontekstih velikokrat

škodijo zato, da bi preživele, ali da bi preprečile, da bi se položaj otroka (ali otrokovih sorojencev) poslabšal.

Stark svojo teorijo v tem kontekstu opiše s forenzičnimi analizami številnih medijsko odmevnih primerov zlorab in umorov otrok, med njimi tudi zloglasni primer umora Daniela Pelke iz Anglije. Starša sta ga izstradala do smrti, Stark pa je naknadno pokazal, da je bil v ozadju te zlorabe otroka več let trajajoči hud prisilni nadzor povzročitelja nasilja, otrokovega očima nad žensko/materjo Daniela Pelke in otrokom.

Stark v knjigi *Otroci in prisilni nadzor* opozori, da imajo lahko otroci v primerih prisilnega nadzora številne vloge – včasih s povzročiteljem sklenejo »travmatsko vez«, se »identificirajo z agresorjem« ali pa celo sodelujejo s povzročiteljem v nasilju nad materjo. Tudi v takih primerih so otroci za Starka žrtve prisilnega nadzora, ki jih je treba zaščititi pred povzročiteljem nasilja, ne pa jih pojmovati kot sokrive.

Stark je v knjigi kritičen do dveh prevladujočih diskurzov na področju varstva otrok in družine ter zaščite otrok, ko gre za zlorabo in zanemarjanje otrok. Prvi diskurz, ki ga omenja, je diskurz, ki temelji na predpostavki, da so resne ali celo usodne poškodbe, ki jih utrpijo otroci, žrtve zlorabe in zanemarjanja, največkrat posledica kompleksnih, med seboj prepletenih dejavnikov, med katerimi prevladujejo dejavniki, kot so primanjkljaji pri materi (kognitivni primanjkljaji, odvisnosti in zasvojenosti, težave na področju duševnega zdravja), revščina in drugi kontekstualni stresorji. Ta diskurz po mnenju Starka povezuje preprečevanje zlorabe otrok s socialnimi politikami in storitvami v obliki pomoči materam (očetje v tem sistemu ostajajo nevidni) ali pa, ko so te storitve pomoči v sistemu prepoznane kot prepozne, s postopki za zaščito otrok, npr. z odvzemi otroka.

Drugi diskurz, do katerega je Stark v knjigi kritičen, pa je v ZDA in drugod populariziran diskurz o preventivi obremenjujočih izkušenj v otroštvu (angl. *adverse childhood experiences*) s pomočjo presejalnih testov in zgodnjih intervencij. Oba diskurza po Strakovem mnenju spregledata, da je zloraba otrok pogosto posledica prisilnega nadzora nad materijo in otrokom in da pri travmi otrok, ko gre za nasilje v družini, kjer se dogaja prisilni nadzor, ne gre le za nekajkratne, časovno omejene travmatične izkušnje (npr. enkratni dogodek spolne zlorabe otroka). V primeru prisilnega nadzora otroci nasilja v družini, telesnih in spolnih zlorab po mnenju Starka ne doživljajo kot zgolj enkratne oz. nekajkratne travme, ampak kot travme, ki jih velikokrat spremljajo kontinuirana in dolgotrajna škodljiva vedenja in strategije ter predatorski vzorci prisile in nadzora, ki jih nad žrtvami (žensko, otrokom) vsak dan izvaja povzročitelj nasilja. Ti vzorci prisilnega nadzora ogrožajo pravice, dostojanstvo, svobodo in psihološko blaginjo ter tudi telesno zdravje ne samo ženske, ampak tudi otroka, kar pa v trenutnih sistemih, ki niso dovolj informirani o prisilnem nadzoru, pogosto ostaja spregledano. V tem kontekstu Stark piše o tisočih urezninah (angl. *a thousand cuts*) in velikanski škodi, ki jo ženske in otroci, žrtve prisilnega nadzora, doživljajo vsak dan.

Za sklep še misel o tem, zakaj je knjiga *Otroci in prisilni nadzor* kljub temu, da se ameriški kontekst varstva otrok in družine ter zaščite otrok precej razlikuje od slovenskega, ključna tudi za slovenski sistem zaščite otrok. Stark v knjigi podrobno opiše koncept »starševskega odtujevanja«, ki je koncept, ki se je v zadnjih desetih letih uveljavil tudi v slovenskem sistemu zaščite otrok – ne samo v socialnem delu, ampak tudi v klinično-psiholoških in psihiatričnih sodno-izvedenskih mnenjih, na sodiščih, policiji, v šolah ...

Stark poudari, da je uporaba obtožb o starševskem odtujevanju, ki ga v pravnih sporih, še posebej v postopkih odločanja o varstvu in vzgoji otrok ter stikih, pogosto uporabljajo povzročitelji nasilja, le ena od taktik, značilnih za prisilni nadzor, ki jo povzročitelji uporabljajo z namenom ustrahovanja, utišanja in nadzorovanja žrtev, predvsem žensk/mater, a tudi otrok. Gre ta taktiko, s pomočjo katere povzročitelji preusmerijo pozornost s sebe kot povzročitelja nasilja na žrtev, ki da je nezadostna, neprimerna, nekompetentna mati. S tem utišajo glas žrtev – ne samo žensk, ampak tudi otrok. Tako sistem zaščite, ki ni informiran o prisilnem nadzoru kot obliki nasilja v družini, velikokrat podpre povzročitelja nasilja in posredno sodeluje pri nadaljnji viktimizaciji ženske in otroka.

Številne države (npr. Anglija, Wales, Škotska, Irska, Avstralija) so zato nadgradile svoje obstoječe zakonodaje na področju nasilja v smeri prepoznavanja prisilnega nadzora nad ženskami kot nasilja in kriminalnega dejanja, nekatere (npr. Škotska) pa so zakonodajo dopolnile še s tem, da je prisilni nadzor postal kriminalno dejanje tudi v primerih, ko gre za prisilni nadzor kot obliko nasilja nad otroki.

Mojca Šeme, Primož Šeme